

Fizikalizm, bilgi argümanı ve felsefi düşünce deneyleri

Alper Bilgehan Yardımcı* & Atilla Volkan Çam**

Öz

Bilgi edinmenin en etkili yollarından bir tanesi olarak değerlendirilen düşünce deneyleri bilim insanları ya da düşünürler tarafından kendi çalışma alanları içerisinde sıklıkla başvurulan düşünsel bir araçtır. Bilimsel konulara cevap vermek amacıyla gerçekleştirilen deneyleri bilimsel düşünce deneyleri olarak değerlendirilirken, felsefi sorunlara yönelik kullanılan düşünce deneyleri ise felsefi düşünce deneyleri olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda makalede ilk olarak bilimsel ve felsefi düşünce deneyleri arasındaki farklılıklar belirlenmektedir. Özellikle, epistemoloji alanı içerisinde yer alan tartışmalarda felsefi düşünce deneylerine sıklıkla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle çalışmanın devamında epistemolojide önemli görüşlerden bir tanesi olan ve doğal dünyanın en temelde fiziksel olduğu ve fiziksel yasalarla her şeyin açıklanabileceği iddiasında bulunan fizikalizm düşüncesine karşı ileri sürülmüş bilgi argümanına yer verilmektedir. Bilgi argümanı kısaca sadece bilinçli deneyim yoluyla elde edilebilen ve fiziksel olarak ifade edilemeyen öznel deneyimlerin ve özelliklerin olduğunu savunmaktadır. Buna göre, başka bir bilinçli varlık hakkında bütün fiziksel bilgiye sahip olan birinin, o varlığın qualia gibi öznel deneyimlerine sahip olmasının nasıl bir his olduğu konusundaki bilgilerden yoksun olabileceği fikri savunulmaktadır. Bu doğrultuda, makalenin temel savı fizikalizm gibi epistemolojik bir teze Mary'nin Odası, 'Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir', Marslı ve Felsefi Zombi gibi felsefi düşünce deneyleri bağlamında çeşitli filozoflarca nasıl itiraz edildiğini ve düşünce deneylerinin bu bağlamda nasıl kullanıldığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Fizikalizm, bilgi argümanı, düşünce deneyi, Mary'nin Odası, Qualia

Physicalism, the knowledge argument, and philosophical thought experiments

Abstract

Thought experiments, one of the most effective ways of acquiring knowledge, are an intellectual tools frequently used by scientists or thinkers in their fields of study. Thought experiments used to respond to scientific issues are considered scientific thought experiments, while thought experiments used for philosophical problems are called philosophical thought experiments. In this context, firstly, the differences between scientific and philosophical thought experiments are determined in the article. In particular, philosophical thought experiments are often needed in discussions within the field of epistemology. For this reason, in the rest of the study, the knowledge argument put forward against the idea of physicalism, which is one of the critical views in epistemology and which claims that the natural world is basically physical and that everything can be explained by physical laws is included. The knowledge argument briefly argues that there are non-physical properties and information that can only be discovered through conscious experience. Accordingly, it is argued that someone who has all physical knowledge about another consciousness may lack knowledge of what it would feel like to have subjective experiences of that entity such as qualia. Consequently, the main idea of the article is to reveal how an epistemological thesis such physicalism has been questioned by various philosophers in the context of philosophical thought experiments such as Mary's room, 'What is it like to be a Bat?', The Martian and the Philosophical Zombie and how thought experiments has been used in this context.

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
E-posta: alperyardimci@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3245-7203

** Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-posta: acam121@posta.pau.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-4945-800X

Keywords: Physicalism, the knowledge argument, thought experiment, Mary's Room, Qualia

Giriş

Bilimsel bilginin elde edilmesi sürecinde önemli bir yere sahip olan deneyler, fiziksel olarak gerçekleştirilmelerinin yanı sıra tamamen zihinsel bir aktivite olarak da gerçekleştirilebilmektedirler. Sıklıkla fiziksel olarak gerçekleştirilme imkânı olmayan ya da fiziksel olarak gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmayan bir deney türü olarak karşımıza çıkan düşünce deneyleri araştırmaya konu olan durumları fiziki bir laboratuvar yerine, zihnin laboratuvarında soruşturmaktadır. Bu açıdan düşünce deneylerine doğal dünya hakkında yeni sorular sormak, hipotezler formüle etmek, konuya ilişkin ileri sürülen bilimsel argümanlar ile kuramların tutarlı olup olmadığını ortaya koymak amacıyla gereksinim duyulmaktadır. Diğer bir deyişle, bir düşünce deneyine, bilimsel teorilerin ya da öğretilerin ilişkili oldukları argümanlar aracılığıyla tutarlılıklarını ve sınırlılıklarını test etmek bakımından ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyaç doğrultusunda, bilimsel bir çalışmaya cevap vermek, çözümlenmek ve açıklamak amacıyla gerçekleştirilen düşünsel eylemler bilimsel düşünce deneyleri olarak adlandırılmaktadır (Weinert, 2016, s. 8).

Bununla birlikte, düşünce deneyleri eğer ahlak, etik, bilgi, zihin vb. gibi felsefe disiplininin çalışma alanlarında ortaya çıkan sorun ve durumları çözümlenmek amacıyla ileri sürülüyorsa felsefi düşünce deneyleri olarak kabul görmektedir. Bu bakımdan düşünce deneyleri bilimsel ve felsefi düşünce deneyleri olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Bu kapsamda, bir düşünce deneyi sırasında, deneyin konusu eğer bilimsel bir soruya cevap arıyorsa bu düşünce etkinliği bilimsel düşünce deneyi olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, serbest düşen cisimlerin düşme hızlarının ağırlıklarına oranla değişkenlik gösterip göstermeyeceği yönündeki Galileo'nun 1632 yılında yayımlanan 'İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog' adlı eserinde yapmış olduğu düşünsel etkinlik bilimsel bir düşünce deneyi olarak kabul görmektedir. Bilimsel olmayan konulara ilişkin bir düşünce deneyi gerçekleştirildiğinde ise bu tür düşünce deneyleri genellikle felsefi düşünce deneyi olarak adlandırılmaktadır (Sorensen, 1992, s. 8-15). Ludwig Wittgenstein'in 1953 yılında yayımlanan 'Felsefi Soruşturmalar' adlı eserinde vurguladığı '*Wittgenstein'in Böceği*' olarak bilinen düşünce deneyi ise felsefi düşünce deneyinin bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Wittgenstein'in Böceği düşünce deneyine göre, herkesin kendisine ait özel bir kutusunun olduğu, kutuların içinde sadece kutunun sahibi tarafından görülebilen bir böcek bulunmaktadır. Her bir birey kendi sahip olduğu kutunun içerisindeki böceğe bakabilmekte ve inceleyebilmektedir. Bununla birlikte, kişiler diğer kişilerin kutusundaki böceğe bakamamakta ve böceğini başka kimseye gösterememektedir. Onlar birbirlerine böcekleri göstermek yerine yalnızca sözcükler aracılığıyla böceklerini tarif edebilmektedirler. Wittgenstein'in bu noktada savunduğu argüman kimse birbirinin böceğini görmese dahi insanların bir şekilde böcekler üzerine konuşabileceğidir. Kimse tarafından diğer böcekler görülme, bütün böcekler birbirinden farklı olsa ve hatta bazı kutularda hiçbir şey olmasa da 'böcek' üzerine dilsel bir etkinlik gerçekleştirmek mümkündür. Kutunun içeriği, hangi dil oyununda kullanılırsa kullanılsın ilgisizdir. Böceğin dil oyunları bir alakası bulunmamaktadır (Wittgenstein, 1958, s. 100e-293). Wittgenstein yapmış olduğu bu analogi ile 'acı' gibi duyum kelimelerinin anlamının, yalnızca kişinin erişebildiği bir duyum olan qualia gibi bazı özel içsel bir şeye atıfta bulunarak verilemeyeceğini belirtir. Onun görüşüne (1958, s. 100e-293) göre, birbirimize öğretebileceğimizden daha fazla dilimizin kamusal anlamı olamaz. Bu tür bir öznel deneyimden söz edilmesi, kamusal deneyim yoluyla öğrenilmedikçe, gerçek içerik önemsizdir ve kutudaki 'böcek' ya da 'acı' gibi özel bir şeyin bu öğretilerde bir rolü olamaz çünkü bir başkasının ona ulaşması mümkün değildir. Bu noktada tartışabileceğimiz tek şey, genel dilimizde mevcut olandır. Wittgenstein bu düşünce deneyi ile bilimsel bir teoriye değil, felsefi bir teori olan dil

oyunları üzerine bir soruşturma gerçekleştirerek felsefi bir düşünce deneyi aracılığıyla kendi düşüncelerini aktarmıştır.

Belirtmek gerekir ki felsefi düşünce deneyi ile bilimsel düşünce deneyi arasında ilkece bir ayırım olmamakla birlikte belirli farklılıklar göze çarpmaktadır. Bilimsel-bilimsel olmayan düşünce deneyi ayırımının daha keskin bir sürümü George Bealer (1998, s. 207-208; Moue, Masavetas, & Karayianni, 2006, s. 62) tarafından yapılmaktadır. Bilimsel düşünce deneyleri fiziksel sezgileri uyandırmak için kullanılan hayali durumlar iken, bilimsel olmayan düşünce deneyleri ise fiziksel olmayan kavramların uygulanması hakkındaki sezgileri uyandırmak için kullanılmaktadır. Buna göre, bilimsel düşünce deneyinde amaç fiziki laboratuvar ortamında gerçekleştirilme imkânı olmayan ya da laboratuvarında gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmayan deneylerin ya da bilimsel kuramların tutarlılıklarını zihnin laboratuvarında gerçekleştirerek test etmektir. Böylece, bilimsel düşünce deneyleri bilimsel teorileri test edebilme, yeni teoriler ortaya koyma ve dünya hakkında yeni araştırmalar yapabilmeye fırsatı sağlamaktadır. Felsefi düşünce deneylerinde ise bilimsel düşünce deneylerinden farklı olarak, bilimsel teoriler üzerine değil felsefi konulara ve sorunlara ilişkin araştırmalar yapılmaktadır (Brown, 2004a, s. 25). Fiziksel sınırlılıkların ötesine geçerek ya da bir durumu idealize ederek gerçekleştirilen bilimsel ve felsefi düşünce deneyleri aslında bir nevi doğa olaylarını ya da düşünsel problemleri zihinde simüle etmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın konusu felsefe disiplininin önemli bir dalı olarak karşımıza çıkan epistemoloji alanında sıklıkla gündeme gelen ve tartışılan fizikalizm öğretisine karşı ileri sürülmüş bilgi argümanı tezini felsefi düşünce deneyleri bağlamında analiz ederek serimlemektir.

1. Düşünce deneylerinin epistemolojik statüsü

Düşünce deneylerinin bilimsel ve felsefi düşünce deneyleri olarak sınıflandırılması ile birlikte düşünce deneylerinden elde edilen sonuçlar ile fiziksel deneylerin gerçekleştirilmesi sonucunda elde edilen sonuçların aynı statüde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda çeşitli düşünceler vardır (Brown, 2004a; Weinert, 2016, s. 8). Düşünce deneyleri de fiziksel deneyler gibi bizi nihai olarak bir bilgiye ulaştırmaktadır. Fiziksel bir deneyde bu bilgiye nasıl ulaşıldığını açıklamak o kadar güç olmasa da düşünce deneylerinde elde edilen bilginin nereden geldiği ve bu bilgiye nasıl ulaşıldığı epistemolojik bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır çünkü fiziksel deneylerde kullanılan materyaller, ortamlar, araçlar ve gereçler bizi sonuca götüren ve bize bilgiyi sağlayan dış dünyaya ilişkin unsurlar olarak görülebilir. Fakat düşünce deneylerinde herhangi bir duyusal materyal olmadığından, dış dünyaya ilişkin elde edilen yeni bilginin ortaya çıkışı tamamen epistemolojik bir problem haline dönüşmektedir. Bu konuda karşımıza iki zıt görüş çıkmaktadır. Bu görüşler; düşünce deneylerinin deneyimlere ya da duyusal öğelere dayanmadan dünyaya ilişkin yeni bir ampirik bilgi sağlayabilme imkanının olduğunu iddia eden James R. Brown'un (2004a, s. 23-43) öncülüğünü ettiği Platoncu görüş ile düşünce deneylerinin mevcut deneyimlerin düzenlenmesi ve yeniden organize edilmesinden ibaret olduğu ve onların fiziksel alana ilişkin yeni bir bilgi sağlayamayacağını savunan John Norton'un (2004, s. 44-66) ampirizm ile bağlantılı 'argüman' görüşüdür (Yardımcı, 2020, s. 59).

Brown ve Norton'un düşünce deneylerinin gerçekleştirilmesi sonucunda ulaşılan bilginin epistemolojik statüsüne yönelik savundukları tezler aynı zamanda onların düşünce deneylerini çeşitli şekillerde tanımlamalarına yol açmaktadır. Brown'a göre, bir düşünce deneyini tanımlamaya çalışmak, sadakat, din ya da yaşamın anlamı gibi kavramları tanımlamaya çalışmak gibidir. Günün birinde sevgi, sadakat, üzüntü, din gibi soyut kavramlar kesin bir şekilde tanımlanabilir. Fakat şu anda bu tarz kavramları tam anlamıyla tanımlamak çok mümkün gözükmemektedir. Brown (1991, s. 33) açısından düşünce deneyini tanımlamadaki mevcut zorluğa rağmen yine de düşünce deneyleri hakkında üstünkörü bir tanımlama yapılabilmektedir. Brown'un (2004b, s. 1131) savunduğu Platoncu görüşe göre,

düşünce deneyleri, soyut fikirlerin dünyasına işaret eden teleskoplar olarak tanımlanabilir. Norton (2004, s. 49) ise düşünce deneylerini ampirik öncüllere dayanan akıl yürütmeler ya da argümanlar olarak değerlendirmektedir. Buna bağlı olarak da düşünce deneyi, bir teori içindeki çelişkileri tespit etmeyi, bir hipotezin belirli sonuçlarını kanıtlamayı ya da en iyi açıklamaya dair bir çıkarımda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. Fizikalizm nedir?

Belirtildiği üzere düşünce deneylerine yalnızca bilimsel sorulara ilişkin bir yanıt arayışı içerisinde ihtiyaç duyulmaz. Bilimsel olmayan konulara yönelik düşünce deneyleri sıklıkla kullanılmaktadır. Felsefi düşünce deneyleri olarak adlandırılan bu türdeki deneyler özellikle felsefenin önemli alt disiplinlerinden bir tanesi olan epistemoloji tartışmaları içerisinde sıklıkla başvurulan yöntemlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun ön plana çıkan örneklerinden bir tanesi doğal dünyanın en temelde fiziksel olduğu ve fiziksel yasalarla her şeyin açıklanabileceği görüşünü savunan fizikalizm tezine karşı çıkmak amacıyla ileri sürülen Mary'nin odası düşünce deneyidir. Başta Mary'nin odası düşünce deneyi olmak üzere, fizikalizm tezine karşı ileri sürülen görüşlere geçmeden önce fizikalizmin ne olduğuna ilişkin bilgileri detaylandırmakta fayda vardır.

'Fizikalizm' kavramı felsefe alanı içerisinde 1931 yılında Otto Neurath ve 1932 yılında Rudolf Carnap tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Stoljar, 2021). Genellikle Viyana Çevresi tarafından desteklenen bir görüş olarak karşımıza çıkan fizikalizm düşüncesi, kavramsal olarak Carnap ve Neurath tarafından semantik bir tezi belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Her ne kadar Neurath ve Carnap'ın fizikalizmi aynı şekilde anladıkları açık olmasa da fizikalizm genel olarak her ifadenin bazı fiziksel ifadelerle anlam bakımından eşdeğer olduğunu iddia eden dilbilimsel bir tez olarak değerlendirilebilmektedir. Buna göre, zihinsel olan her şey, fiziksel bir sözcük dağarcığında var olan cümlelere çevrilebilir. Burada dile getirilen husus zihinsel olanın ya da düşüncede var olan şeylerin bile fiziksel yasalarla açıklanabileceğidir (Menezes, 2018, s. 511). Fizikalizme göre, bilim tamamıyla maddi bir dil kullanılmaktadır. Bilimin dili olan bu maddi dil, fiziki nesnelere gönderimde bulunan ve tüm tümel yüklemeleri fiziki değer taşıyan bir dildir. Fizikalizm bilimin kullandığı dilde bulunan her betimleyici terimin, gözlemlenebilir şeyleri işaret eden terimlerle bağlantılı olduğunu söyler. Fizikalizm düşüncesine göre, fiziksel ve gözlemlenebilir olan şeyler dışında herhangi bir şeyin varlığından söz edilemez (Cevizci, 1999, s. 352).

Fizikalizmin çıkış noktası evrenin ve her şeyin fiziksel olma durumuna uygun olmasına dayanmaktadır. Fizikalizm açısından evrenin doğası, fiziksel bir şekilde ele alınarak değerlendirilmelidir. Hatta öyle ki fizikalistler yalnızca fiziksel unsurlarla belirlenemeyen, sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerin konusunu oluşturan durumların bile belirtilen disiplinler çerçevesinde nihai olarak fiziki unsurlara indirgenerek ele alınabileceğini belirtmektedirler. Örneğin bilim felsefesi alanında önemli düşünürlerden bir tanesi olarak değerlendirilen Ernst Mach'ın nötr monizmi (neutral monism) olarak bilinen argümanına baktığımızda ses, sıcaklık, basınç, zaman, mekân ve renkler gibi öğelerin kendi aralarındaki ilişkiler incelediğinde bu öğeler fizik disiplinin konusu olmakta ve elementler olarak ele alınmaktadır. Aynı öğeler insan zihni ya da sinir sistemi ile ilişkili olacak şekilde değerlendirildiklerinde ise psikoloji disiplininin çalışma alanına girmekte ve 'element' yerine 'duyum' olarak adlandırılmaktadır (Mach, 1976, s. 6). Böylece, fiziksel bir alan içerisinde değerlendirilen tarafsız öğeler, psikolojinin çalışma alanı içerisine girdiğinde zihinsel olarak kabul edilmekte; fiziksel ve zihinsel unsurların da aynı öğelerden kaynaklandığı ortaya konulabilmektedir.

Bu bağlamda, fizikalizm tezi zihinsel özelliklerin belirleyicisinin fiziksel öğeler olduğunu iddia etmektedir. Fizikalizmin en önemli argümanlarından birisi, zihinsel olan şeylerin, fiziksel yasalarla açıklanabileceği görüşüdür. Bu doğrultuda, zihin-beden ilişkisi beyindeki olaylar ve süreçler izlenerek tamamen fiziksel unsurlarla açıklanabilmektedir. Bu

nedenle, fizikalizm, iki ayrı tözün var olmadığını savunmakta ve bu duruma bağlı olarak zihin-beden düalizmine tamamen karşı çıkmaktadır. Fizikalizm görüşüne göre, yalnızca tek bir töz vardır ve o da fiziksel tözdür. Yalnızca tek bir töz olduğu, bu tözün fiziki bir yapıda olduğu dolayısıyla da yalnızca beyin var olduğu savunulmaktadır. Beyinden ayrı olarak, fiziksel bir şekilde gösterilemeyecek bir zihin olgusu yoktur. Diğer bir deyişle, fizikalizm görüşünde bedenden ayrı bir ruh ya da beyinden ayrı bir zihin düşüncesine rastlamak mümkün değildir. Bu demektir ki zihin denilen şey aslında beyindir ve beyinden ayrı bir zihin bulunmamaktadır. Böylece fizikalizm, zihin ya da zihin durumlarını beyine indirgemektedir. Burada ulaşılan sonuç, zihinsel bir olayın da fiziki bir dille aktarılabilmesinin olanaklı olduğudur (Cevizci, 1999: 353; Çelebi, 2019, s. 353). Bu bakımdan fizikalizmde zihin-beyin gibi bir ayrıma gidilmemektedir çünkü zihnin beyinden ayrı ele alınması demek beyinden ayrı ve soyut bir varoluştan söz etmek anlamına gelecektir ki bu düşünce fizikalizm öğretisi ile taban tabana zıt bir durum ortaya çıkaracaktır.

Bu doğrultuda, fizikalizme ilişkin iki temel iddia ortaya konulabilir. İlk olarak var olan her türlü şeyin fiziksel ve fizik alanına dâhil olan bir varlık olduğu ya da fiziksel alana dâhil olan belirli varlıkların toplamı olduğudur. Fizikalizmin diğer bir iddiası ise, nedensel süreçlerin aslında fiziksel süreçlere dayandığıdır. Bu açıdan, fizikalizme göre, nedenselliğin doğaüstü ya da metafiziksel unsurlarla açıklanabilmesi mümkün gözükmemektedir (Doğan, 2017, s. 40).

3. Fizikalizme karşı bilgi argümanını destekleyen felsefi düşünce deneyleri

Fizikalizm tezine karşı ileri sürülen en önemli argümanlardan bir tanesi şüphesiz ki bilgi argümanıdır (*knowledge argument*). Bilgi argümanı bilginin yalnızca fizik alanıyla alakalı olmadığı, yani bilginin tamamen fizik alanından kaynaklanmadığını iddia etmektedir. Bu teze göre, bazı bilgiler yalnızca belirli bir deneyimin yaşanması sonucunda elde edilir (Gulick, 1993, s. 461). Bu duruma ilişkin düşüncelerini Frank Jackson "What Mary Didn't Know" (1986, s. 291-295) adlı makalesinde kurguladığı düşünce deneyi ile gerekçelendirerek ortaya koymaktadır.

3.1. Mary'nin Odası düşünce deneyi ve bilgi argümanı

Mary'nin odası olarak bilinen düşünce deneyinde Jackson, fizikalizm ile açıklanamayacak bir deney tasarlamaktadır. Bu düşünce deneyinde Jackson, renkler hakkında uzman bir bilimci olan Mary'yi dünyayı siyah beyaz bir televizyon ekranından araştıran ve içinde bulunduğu odadan dışarı hiç çıkmamış çok parlak bir bilim insanı olarak tanımlar. Mary görme nörofizyolojisinde uzmanlaşmış, renkler hakkında her türlü bilgiye sahip, renklerin fiziği, nörofizyolojisi hakkında her şeyi bilen bir renk bilimcisidir. Mesela, o bir kişinin olgun domatesleri ya da gökyüzünü gördüğünde neler olup bittiğine dair tüm fiziksel bilgileri elde etmiştir ve bu deneyimleri dile getirirken 'kırmızı' ve 'mavi' gibi terimler kullanıldığının bilgisine sahiptir. Mary gökten gelen hangi dalga boyu kombinasyonlarının retinayı ne şekilde uyardığını bilir. Ayrıca merkezi sinir sistemi tarafından ses tellerinin nasıl kasıldığını, akciğerden havanın dışarı doğru atılması sonucunda sesin ortaya çıkarak 'gökyüzü mavidir' cümlesinin nasıl kurulduğunu da bilmektedir (Jackson, 1982, s. 130). Ancak Mary daha önce hiç renk görmemiştir. Yaşadığı odada yalnızca siyah beyaz bir televizyon ekranına sahiptir ve bu ekran dışında da herhangi bir renkli nesne görmemiştir. Daha sonra bir gün Mary'e renkli bir ekran verilir. Böylece Mary siyah beyazın dışında farklı renkleri görmüş olur. Peki böyle bir durumda, fiziksel bilgilere tamamen sahip olan ama renk deneyimi yaşamamasına rağmen renk hakkında her türlü fiziksel bilgiye sahip olan Mary, odadan çıktığında ya da renkli bir monitör sahibi olduğunda ne olacaktır? Kırmızı hakkında her türlü bilgiye sahip olan ama odadan çıkıp kırmızı ile ilk kez karşılaşan Mary neyi bilebilir? Böyle bir durumda Mary yeni bir şey öğrenecek mi yoksa yeni hiçbir bilgi sahibi olmayacak mıdır? Jackson burada açıkça belirtmektedir ki Mary odadan çıktığı anda, hali hazırda her türlü fiziksel bilgiye sahip olsa da deneyimsel yeni bilgiler elde edecektir. Bu demek

oluyor ki Mary'nin daha önceden sahip olduğu fiziksel bilgiler eksiktir. Çünkü hiçbir fiziksel bilgi, kırmızı rengini deneyimlemenin ne olduğu hakkında bir şey söyleyemez. Bu durumda da Jackson'a (1982, s. 130) göre fizikalizmin temel tezi yanlışlanmış olur.

Jackson'ın düşünce deneyi aracılığıyla öne sürdüğü bu iddia argüman formunda şu şekilde ifade edilebilir:

- Fizikalist, zihin de dahil olmak üzere bu dünyadaki her şeyin fiziksel olduğunu belirtir.
- Fizikalist, kişinin bütün fiziksel gerçekleri bilmesi durumunda bütün gerçekleri bildiğine inanır.
- Mary, odasındaki tüm fiziksel gerçekleri öğrenir.
- Mary serbest bırakıldıktan sonra yeni bir gerçek öğrenir.
- Bu nedenle: Fizikalizm yanlıştır. (Jackson, 1982, s. 130-131)

Bu düşünce deneyinde Jackson'ın amacı, kırmızı hakkında bütün fiziksel bilgiye sahip olan Mary'nin kırmızıyı deneyimlemenin ne olduğu hakkında asla bilgi sahibi olamayacağını göstermektir. Bu demektir ki, kırmızıyı görme durumu yaşanmadan kırmızıyı görme deneyiminin sağladığı bilgi asla elde edilemez. Kırmızı hakkında her türlü bilgiye sahip olursa dahi kırmızıyı deneyimlemenin sağladığı bilgiye sahip olunamayacağını dile getirmek belirli zihinsel durumların ayırt edici öznel hislerine atıfta bulunmak demektir. Mary, kırmızıyı gördüğü anda, daha önceden elinde bulundurduğu bütün fiziksel bilgi dışında öznel bir deneyim yaşayacak ve bununla birlikte yalnızca deneyimle elde edebileceği bilgiye ulaşmış olacaktır (Sandıkçıoğlu, 2020, s. 1222).

Jackson'ın düşünce deneyi, fizikalizm karşıtı görüş açısından çok büyük bir öneme sahiptir. Engel de (2011, s. 148) Mary'nin odası düşünce deneyini değerlendirerek fizikalizm karşıtı görüşünü ortaya koymaktadır. Engel, bu düşünce deneyinin yapısını şu şekilde dile getirir:

- “Daha önce hiç renk görmemiş, renkler hakkında fiziksel bir deneyim yaşamamış, ama renkler hakkında her şeyi bilen Mary gibi birisinin olması mümkündür (Kipsel iddia).
- Eğer Mary renkleri deneyimleyebilseydi, yeni bir şey öğrenebilirdi.
- Bu nedenle, fenomenal olan şeyler fiziksel olan şeylerden ayrıdır”. (Engel, 2011, s. 148)

Burada Jackson'ın ortaya attığı düşünce deneyini tartışmaya açan asıl soru şu şekilde formüle edilebilir: Kırmızı rengi hakkında fiziksel alanda elde edilebilecek bütün bilgiye sahip olan fakat kırmızı rengine ait hiçbir deneyime sahip olamayan Mary, odadan çıktığında ve ilk kez kırmızı hakkında bir deneyim elde ettiğinde yeni bir şey öğrenebilir mi? Ya da bu deneyim sonucunda yeni bir bilgi elde edebilir mi? Fizikalistler Mary'nin hiçbir şekilde yeni bilgi elde edemeyeceğini dile getirir. Siyah beyaz renkleri gösterebilen bir ekrana sahip olan ama deneyim dışında elde edilebilecek bütün bilgileri elde eden Mary'nin fizikalizm görüşüne göre odadan çıkıp kırmızı rengi gördüğünde elde edeceği yeni herhangi bir bilgi yoktur çünkü fizikalizmin birinci öncülü her bilginin yalnızca fiziksel olarak elde edileceği ve fizik alanı dışında bir bilgi elde edilemeyeceğine yöneliktir (Doğan, 2017, s. 42).

Jackson'ın öne sürdüğü Mary hakkındaki bilgi argümanı ise fizikalizmin bu argümanının yanlış olduğunu göstermek için geliştirilmiştir. Jackson bedensel duyuların salt fiziksel bilginin içermediği ve içeremeyeceği belirli özelliklerinin olduğundan bahseder. Bedensel duyular, fiziksel bilginin dışında bir bilgi sağlar. Bu demek oluyor ki, fiziksel olarak elde edilen hiçbir bilgi aslında bir şey deneyimlendiğinde elde edilen bilgiyi veremez. Bu sebeple de Jackson, Mary'nin odadan çıktığı anda daha önce deneyimlemediği renklerle karşılaştığında her ne kadar bu renklerin fiziksel bilgisine sahip olsa da yeni şeyler öğrendiğini dile getirmektedir (Kuna, 2004, s. 129).

Jackson bu gibi durumlara acının uyandırdığı hissi, kırmızının kırmızı olmağını örnek gösterir. Burada acının yaşattığı hissi fiziksel bir şekilde göstermenin mümkün olmadığı ya da kırmızının kırmızılığını anlatmanın fiziksel bir yolunun olmayacağı açıkça görülmektedir (Sandıkçioğlu, 2020, s. 1222). Bilgi argümanı konusunda bir diğer öncül, doğrudan Mary'nin renk deneyimlerini yaşayarak elde ettiğini dile getiren görüşle alakalıdır. Açıkça görülmektedir ki Mary renkleri gördüğünde dünya ve dünya hakkında deneyimler elde etmektedir. Jackson, bu bilginin *qualia* oluşumu ile ilgili olduğunu iddia etmektedir (Malatesti, 2004, s. 45). Jackson (1982) *qualia* kavramı ile özellikle bedensel duyuların belirli özellikleri ile öznel algısal deneyimleri de kasteder.

Jackson'a (1982, s. 130) göre, fiziksel bilgi tarafından elde edilemeyen, benimsenemeyen nitelikler bulunmaktadır. Böyle nitelikler "bir durumda olmanın nasıl bir şey olduğu" diğer bir deyişle örneğin ağrı çekmenin ya da kırmızı rengi deneyimlemenin nasıl bir şey olduğu şeklinde tanımlanan niteliklerdir. Jackson, 'qualia' kavramını zihinsel durumların ayırt edici niteliksel yönlerine veya ayırt edici öznel hislerine atıfta bulunmak anlamında kullanır (Sandıkçioğlu, 2020, s. 1222). Jackson'a göre, Mary renkli objeleri gördüğü andan itibaren, renk deneyimleriyle ilgili *qualia* oluşumunu içeren gerçekleri öğrenmeye başlar. Örneğin, Mary kırmızı bir obje gördüğünde kırmızı objeyi deneyimlemesinin belirli bir özelliği olduğunu fark edecektir. Diğer bir deyişle, Mary kırmızı bir objeyi ilk görme deneyimini yaşadığında bunun daha önceden elde ettiği fiziksel bilgilerden farklı bir özelliği olduğunu öğrenecektir. Onun elde ettiği bu bilgi ve deneyim, odadan dışarıya çıkmadan ve kırmızı rengi görmeden önce sahip olmadığı bir bilgi ve deneyimdir (Malatesti, 2004, s. 45).

Bununla birlikte, yalnızca deneyim aracılığıyla elde edilebilecek bilgilerin olduğu görüşünü destekleyen bir diğer düşünür Thomas Nagel de (1987, s. 19) sahip olunabilecek tek deneyimin kişinin kendi deneyimi olduğunu dile getirir. Burada dile getirilen, bir deneyimin yalnızca yaşayarak bilinebileceği düşüncesidir. Nagel bunu 'çikolatalı dondurma' adlı düşünce deneyi ile ortaya koyar. İki kişinin aynı anda çikolatalı dondurma yediği düşünülürken bu iki kişi de aynı tadı mı alacaktır? Bu iki kişinin birbirlerine dondurma yerken yaşadıkları deneyimleri en küçük ayrıntısına kadar anlattığı düşünülse dahi dondurmaların aynı tada sahip olduğu ya da dondurmalar aynı tada sahip olsa da kişilerin deneyimledikleri tadın aynı olduğu nasıl bilinebilir? Bu durumda kişilerden birisi diğer dondurmanın tadına bakabilir ancak bu hiçbir şeyi değiştirmez çünkü kişi diğer dondurmanın tadı hakkında yine kendi deneyimine sahip olmuş olur. Farklı iki lezzet deneyimini karşılaştırmanın hiçbir yolu yoktur. O kişinin lezzet deneyimini anlamak için, o kişinin ağzına sahip olmak kısacası o kişi olmak gerekir. Buradan çıkan sonuç yalnızca öznel deneyim ile bilinebilecek bilgilerin de olduğudur. Deneyim olmaksızın, bir dondurmanın tadını bilmek mümkün değildir (Nagel, 1987, s. 19).

Nagel'in betimlediği duruma paralel olarak sevgi gibi insanların öznel deneyimle elde ettikleri duyguları anlamak için zihinsel bir aktivite gerekmektedir. Sevgi dediğimiz şeye fiziksel bir deneyim değil, zihinsel bir süreçle ulaşabiliriz. Fakat diğer yandan fiziksel bilgi, her türlü bilginin fiziksel olarak sağlandığını savunur. Yani fizikalizm görüşüne göre, kırmızı olmaklık, sevgi, acının uyandırdığı his bile fiziksel olarak ortaya konabilir. Fakat Jackson, fizik, kimya ya da biyoloji disiplinlerinin ne kadar bilgi sağlarsa sağlasın ne kadar bilgi toplarsa toplasın, hatta evren hakkında bütün bilgilere ulaşmış olsun, yine de bu disiplinlerden elde edilen bilgilerle kişinin asla acının uyandırdığı hisse ya da kırmızının kırmızı oluşu hakkındaki öznel bilgiye sahip olamayacağını Mary'nin odası düşünce deneyiyle dile getirir (Sandıkçioğlu, 2020, s. 1222).

Jackson'ın fizikalizme karşı olarak ileri sürdüğü Mary'nin odası düşünce deneyiyle ilgili olarak Herbert Feigl da (1958) benzer görüşler dile getirmektedir. Örneğin Feigl, gözleri sağlıklı olan ve her şeyi görebilen bir kişinin bildiği ama doğuştan kör bir kişinin bilmediği şeyin ne olduğunu sormanın gerekli olduğunu dile getirir. Bu örnekten yola çıkarak düşünülürken, doğuştan kör bir kişi hiçbir renk hakkında herhangi bir deneyime sahip

değildir. Bu durum, Mary'nin odada yalnızca siyah beyaz renkleri bilmesi ama başka hiçbir renk hakkında deneyimi olmaması ile büyük benzerlik gösterir. Kör kişi, gözleri gören kişinin bildiği fiziksel her bilgiye sahip olsa da kırmızı rengi görme deneyiminin verdiği bilgiye asla ulaşamaz (Feigl, 1958, s. 431).

Bu görüşle ilişkili olarak Thomas Nagel (1974) bir kişinin hangi bilgiye sahip olursa olsun asla bir yarasa olmanın nasıl bir şey olacağını bilemeyeceğinden bahseder. Çünkü fiziksel olarak edinilen herhangi bir bilgi, deneyimleyerek elde edilecek olan bilgiyi ortaya koyamaz. Örneğin, sevgi hakkında her türlü bilgiye sahip olan bir kişi olduğunu varsayalım. Bu kişi sevginin hangi durumlarda ortaya çıktığı, beynin nasıl hormonlar salgıladığı ve birbirlerine karşı sevgi hissedilen insanların var olduğu bilgisine de sahiptir fakat bu kişi herhangi bir kişiye karşı daha önce hiç sevgi hissetmemiştir. Böyle bir durum içerisinde bulunan kişiye daha önce elde etmiş olduğu herhangi bir bilgi gerçekte bir kişiyi sevmenin ya da bir kişi tarafından sevilmenin nasıl bir şey olduğu deneyimini tam anlamıyla sağlayamaz çünkü bu tarz bir bilgi yalnızca o kişinin deneyimleyerek elde edebileceği tarzda bir bilgidir (Gulick, 1993, s. 462).

Merhamet, dindarlık, vatanseverlik, gurur gibi duygular da Feigl'a (1958, s. 431; Nida-Rümelin & O'Conaill, 2021) göre fiziksel bilgilerle elde edilebilecek bilgiler değildir. Bu noktada da merhamet, dindarlık, vatanseverlik gibi duyguları olmayan bir Marslı örneği üzerinden yola çıkıldığında, bu Marslının ateşkes, anma törenleri, özel günler gibi törenlerde neler olup bittiği ile ilgili bir bilgi sahibi olabilmesi mümkün değildir. Marslı yalnızca mizah duygusu olan, dindar, vatansever insanların davranışları ve fiziksel durumları hakkında bilgi edinebilir. Marslı daha sonra, dünyalılarının görsel algılarını, şakalarla ilgili kahkahalarını veya anma törenindeki (ciddi) davranışlarını içeren durumlarda dilbilimsel ifadeler de dâhil olmak üzere tüm tepkileri tahmin edebilir. Ancak Marslı, görüntülenecek veya empati kurulacak qualia türlerine karşı aşinalığa (doğrudan tanışıklığa) bağlı empatiden tamamen yoksundur (Feigl, 1958, s. 435).

Feigl'in Marslı örneğine benzer olarak, Farrell benzer bir düşünce deneyi ortaya koymuştur. Bu düşünce deneyinde, bir Marslının algılarının kapasitesini de bir insanın bilebilmesinin mümkün olmadığı tezi savunulmaktadır. Çünkü bir Marslı, insandan farklı durumlar sergileyebilir. Bu nedenle Marslının deneyimlediği şeyler sonucunda ne tür bilgi elde ettiği de kesin olarak bilinemez (Farrell, 1950, s. 183; Nida-Rümelin & O'Conaill: 2021).

Marslı hakkındaki düşünce deneyinde ve Mary'nin odası düşünce deneyinde de görüldüğü üzere, fizikalizm öğretisi felsefi düşünce deneyleri aracılığıyla birçok yönden eleştirilmektedir. Fizikalizmi tehdit eden bir diğer argüman ise Saul Kripke'nin de dile getirdiği *zombi düşünce deneyi*dir. Tanrı'nın dünyayı yarattığı ve tüm fiziksel evreni var ettiği düşünüldüğünde, Tanrı'nın bu durumda bilinci ortaya çıkartmak için tekrar bir yaratma eylemi ortaya koyup koymadığı sorusu ortaya çıkmaktadır (Kripke, 1972, s. 340). Bununla kastedilen şey, fiziksel olan her şey yaratıldıktan sonra bilinç ayrıca yaratıldıysa, bilinç fizik alanı dışında kalmaktadır. Fakat Tanrı'nın, fiziksel olan her şeyi yarattıktan sonra bilinç için tekrar bir yaratma eyleminde bulunmadığı düşünülürse, bu durumda bilinç hakkında bütün bilgi fiziksel olanla elde edilebilir demektir. Fakat bu soruya evet yanıtı verildiğinde, bilinçte salt fiziksel gerçeklerin sağlayabileceğinden çok daha fazlası olduğu söylenmiş olacaktır. Böylece bilinç, bir yönden fiziksel dünyada bulunmayan, fizik dışı şeylere de bağlı demektir. Ve böyle bir dünya zombi dünyası olur. Fizikalistler, bilincin fiziksel dünya dışında olduğu konusuna kesinlikle hayır cevabını verirler. Fizikalistlere göre, Tanrı, salt fiziksel gerçekleri düzenleyerek, yaratılan tüm organizmalarda bulunan duygular ve duygularla ilgili deneyimler de dâhil olmak üzere bütün zihinsel gerçekliği de düzenlemiştir (Kripke, 1972, s. 341). Fizikalizm görüşüne karşılık kullanılan bu zombi argümanında, felsefi bir zombi, normal bir insanın moleküler yapısının bir kopyasıdır. Fakat bir bilinçten yoksundur. Örneğin, normal bir insanın sahilde uzanırken mutlu bir şekilde dalgaları seyrettiği, çeşitli görsel deneyimler yaşadığı, tat ve koku gibi birçok farklı şey algıladığı düşünülür. Fakat bu kişinin zombi ikizi

kesinlikle bu duygu ve hislerin hiçbirini yaşamayacaktır. Bu durumun sebebi ise zombinin bilinci olan insanla aynı moleküler yapıda olmasına karşın, herhangi bir bilince sahip olmamasından kaynaklanmaktadır.

Son olarak, fizikalist görüşe karşı ileri sürülen felsefi düşünce deneyleri ile birlikte, Nicholas Maxwell fizikalizmi farklı bir açıdan eleştirmektedir. Maxwell'e (1965, s. 309) göre yalnızca fizikalist bir tanımlama ile şeylerin algısal niteliklerini ortaya koymak imkânsızdır. Burada Maxwell'in dile getirdiği şey, sevgi hakkında bildiğimiz hiçbir fiziksel bilginin, birine karşı sevgi duyulduğu anda edinilen deneyimsel bilgiyi veremeyeceğidir. Fakat bu noktada Maxwell farklı bir eleştiri yaparak fizikalizme açık bir kapı bırakır. Fizikalist tanımlama ile şeylerin algısal niteliklerinin bilinmemesinin nedeni olarak Maxwell fizikalist tanımların eksik olduğunu dile getirir. Bir tanımın eksik olduğunu söylemek, günün birinde tanımın eksikliğinin giderilebileceğine ve fizikalist tanımların her türlü deneyimsel durumu dahi dile getirebileceğine işaret etmek demektir. Fizikalist tanımlar eksiktir çünkü hiçbir fizikalist tanım, dünyada yaşamının ya da dünyada yaşayan bir insan olmanın nasıl bir şey olduğunu henüz anlatamaz. Bu noktada Maxwell'in fizikalizm için açık bıraktığı kapı, fizikalizmin öznel deneyim kavramını asla açıklayamaması değil, açıklamakta ve tanımlamakta şimdilik eksik olması ile ilişkilidir (Maxwell, 1965, s. 309).

Sonuç

Toparlayacak olursak, fizikalizm görüşünde, bir şey hakkında bilgi edinmek için fiziksel olarak sunulan bilginin yeterli olacağı görüşü açıkça görülmektedir. Bu durum, fizikalizmin her durum ve her olgu hakkında tamamen kapsayıcı ve yeterli bilgiyi sağlayabileceği anlamına gelmektedir. Burada iki yönden bir inceleme yapılabilir. Birincisi, fizikalizmin fiziksel alan ile ilgili sunacağı bilgilerin yeterliliğidir. Fizikalizmin dili bilimsel bir dildir ve fiziksel alan hakkında bilimsel yasalar ortaya koyabilir. Fakat öte yandan üzerinde durulması gereken asıl konu, fizikalizmin sunduğu bilginin tamamen kapsayıcı olup olmadığıdır. Fizikalizm, örneğin akışkanlar hakkında kesin yasalar ortaya koyarak bir sıvının hızı arttığında içinden geçtiği boruya uyguladığı basıncın azaldığını, hızı azaldığında ise basıncının arttığını söyleyebilir. Bu bilimsel bir yasa ve bilimsel bir bilgidir. Fakat fizikalizmin savunduğu şey bununla sınırlı değildir. Fizikalizm görüşünde, bir şey hakkında her türlü bilginin fiziksel olarak elde edilmesinin mümkün olduğu savunulmaktadır. Bu tanımın genişliği ise bir incelemenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, Jackson'ın Mary'nin odası düşünce deneyinde ve Nagel'in yarasa örneğinde açıkça görüldüğü üzere fizikalizm öğretisi ne Mary'nin kırmızı rengini ilk kez deneyimlediğinde hissettiklerini ortaya koyabilir ne de bir kişinin her ne bilgiye sahip olursa olsun, bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu bilmesini açıklayabilir. Bunun sebebi, fiziksel bilginin asla bir öznel deneyimi (qualia) tam olarak ortaya koyamayacağıdır. Fizikalizmin savunduğu şekliyle, fiziğin her türlü bilgiyi sunacağını düşünmek, yarasalar hakkında her türlü bilgiye sahip olunduğu anda bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu bilebilmek anlamına gelir. Fakat bir kişi, yarasa olmadığı sürece asla bir yarasa olmanın nasıl bir deneyim olduğunu bilememektedir.

Sonuç olarak, Mary'nin odası düşünce deneyi, Feigl'in Marslı düşünce deneyi ve son olarak felsefi zombi örneğinde açıkça görüldüğü üzere, düşünce deneylerine epistemolojide önemli bir tartışma konusu olan fizikalizm karşıtı görüşlerde ve bu durumla bağlantılı olarak gerçekleştirilmesi olanaksız ya da zor durumlarda sıklıkla başvurulmaktadır. Mary'nin odası ve Marslı düşünce deneylerinin fiziksel olarak gerçekleştirilme olasılığı henüz yoktur. Fakat yine de zihin laboratuvarında gerçekleştirilen bu deney ile tamamen fiziksel alanı ilgilendiren ve her şeyin fiziksel olarak açıklanacağını savunan fizikalist görüş hakkında çok net karşı argümanlar üretilmiştir. Böylelikle, felsefi düşünce deneyleri ile fizikalizm düşüncesinin temel

argümanlarına eleştiriler getirilmiş ve sonuç olarak epistemolojik bir sorunu tartışmada düşünce deneylerine başvurmanın önemi ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Bealer, G. (1998). Intuition and the autonomy of philosophy. M. R. De Paul & W. Ramsey (Ed.), *Rethinking intuition: The psychology of intuition and its role in philosophical inquiry*. Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, Inc., Lanham.
- Brown, J. R. (1991). *Laboratory of the mind: Thought experiments in the natural sciences*. London: Routledge.
- Brown, J. R. (2004a). Why thought experiments transcend empiricism. C. Hitchcock (Ed.), *Contemporary debates in the philosophy of science* (s. 23-43) içinde. Oxford: Blackwell Publishing.
- Brown, J. R. (2004b). Peeking into Plato's heaven. *Philosophy of Science*, 71(5), 1126-1138.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Çelebi, V. (2019). Searle ve Nagel'in bilinç kuramlarında fizikalizm eleştirisi bağlamında yapay zekânın sınırı tartışması. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 9(2), 352-376.
- Doğan, M. (2017). Zihne "Zihinsel Özne" ile bakmanın imkânı üzerine. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 35-53.
- Engel, P. (2011). Philosophical thought experiments: In or out of the Armchair? K. Ierodiakonou & S. Roux (Ed.), *Thought experiments in methodological and historical contexts* (s. 143-163) içinde. Netherland: Brill.
- Farrell, B. A. (1950). Experience. *Mind*, 59, 170-198.
- Feigl, H. (1958). The mental and the physical. H. Feigl, M. Scriven & G. Maxwell (Ed.), *Concepts, theories, and the mind-body problem* (Minnesota Studies in the Philosophy of Science: Volume II) (s. 370-497) içinde. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Galileo, G. (1632/1967). *Dialogue concerning the two chief world systems* (S. Drake, Çev.). Berkeley: University of California Press.
- Gulick, R. V. (1993). Understanding the phenomenal mind: Are we all just armadillos? M. Davies & G. Humphreys (Ed.), *Consciousness: Psychological and philosophical essays*. Oxford: Blackwell.
- Jackson, F. (1982). Epiphenomenal qualia. *Philosophical Quarterly*, 32, 127-136.
- Jackson, F. (1986). What Mary didn't know. *Journal of Philosophy*, 83, 291-295.
- Kripke, S. (1972). Naming and necessity, Oxford: Blackwell (Revised and enlarged version of 'Naming and Necessity'). D. Davidson & G. Harman (Ed.), *Semantics of natural language* (s. 253-355) içinde. Dordrecht: D. Reidel.
- Kuna, M. (2004). The knowledge argument and the refutation of physicalism. *Organon F*, 11(2), 128-142.
- Mach, E. (1976). *Knowledge and error: Sketches on the psychology of enquiry*. Dordrecht: Reidel.
- Malatesti, L. (2004). The knowledge argument (Unpublished Doctor of Philosophy thesis). University of Stirling, The United Kingdom.
- Maxwell, N. (1965). Physics and common sense. *British Journal for the Philosophy of Science*, 16, 295-311.
- Menezes, J. T. (2018). On understanding physicalism. *Kriterion Revista de Filosofia*, 59(140), 511-531.
- Moue, A. S., Masavetas, K. A. & Karayianni, H. (2006). Tracing the development of thought experiments in the philosophy of natural sciences. *Journal for General Philosophy of Science*, 37(1), 61-75.
- Nagel, T. (1974). What is it like to be a Bat? *Readings in philosophy of psychology*, 1, 159-168.

- Nagel, T. (1987). *What does it all mean? A very short introduction to philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Nida-Rümelin, M. & O'Conaill, D. (2021). Qualia: The knowledge argument. E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. Erişim adresi (17 Eylül 2021): <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/qualia-knowledge/>.
- Norton, J. D. (2004). Why thought experiments do not transcend empiricism. C. Hitchcock (Ed.), *Contemporary debates in the Philosophy of Science* (s. 44-66) içinde. Oxford: Blackwell Publishing.
- Sandıkçıoğlu, P. A. (2020). Epiphenomenalism and the causal theory of knowing. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 10(4), 1220-1237.
- Sorensen, R. A. (1992). *Thought experiments*. New York: Oxford University Press.
- Stoljar, D. Physicalism. E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopaedia of philosophy*. Erişim adresi (17 Eylül 2021): <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/physicalism/>.
- Weinert, F. (2016). *The demons of science-what they can and cannot tell us about our world*. Bradford: Springer.
- Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical investigations* (Second Edition). Oxford: Basil Blackwell.
- Yardımcı, A. B. (2020). Düşünce deneylerinin tarihsel kökeni, kavramın ilk kullanımı ve Ernst Mach'ın düşünce deneyi. E. Doğan (Ed.), *Current and historical debates in social sciences* (s. 51-68) içinde. London: IJOPEC Publication.